

*Maria Juda**

Inwentarz lubelskiej księgarni Józefa Gostomskiego z pierwszej połowy XVIII wieku

Inventory of Józef Gostomski's Lublin Bookstore
from the first half of the eighteenth century

Abstrakt: Celem artykułu jest zaprezentowanie wyników analizy inwentarza księgarni Józefa Gostomskiego pod względem metody sporządzenia i tematyki wykazanych w nim książek. Dokument przygotowano w związku z przekazaniem lub sprzedażą księgarni nowemu właścicielowi. Zarejestrowano w nim 518 książek w 3523 egzemplarzach, będących wytworami krajowych i zagranicznych drukarni. Analiza metody opracowania inwentarza i jego zawartości pozwoliła na ukazanie zasobu księgarni, dróg i sposobów pozyskiwania książek oraz ich wartości. Zaś analiza treściowa wskazała na zainteresowania czytelników potencjalnych klientów księgarni, które zorientowane były na różnego rodzaju piśmiennictwo religijne, literaturę piękną i popularną, pomoce dydaktyczne i w znacznie mniejszym stopniu na dzieła z innych dziedzin wiedzy.

Słowa kluczowe: bibliologia, księgarnia, Lublin, XVIII wiek, inwentarz, stary druk

Abstract: The aim of the article is to analyse the inventory of Józef Gostomski's bookstore in terms of the method of preparation and the content of the listed books. Intended for transfer or sale, the bookstore's inventory registers 518 books in 3,523 copies, mostly from Polish-Lithuanian printing houses with some issued by foreign presses. The analysis of the inventory's preparation method and content allows for the identification of the bookstore's stock, the means and methods of acquiring books, and their material value. The content analysis indicates the reading interests of customers, which appear to be oriented towards various religious writings, belles-lettres and popular literature, teaching aids, and, to a much lesser extent, works from other fields of knowledge.

Key words: bibliology, bookstore, Lublin, eighteenth century, inventory, old/antique print

* prof. dr hab. Maria Juda, Instytut Nauk o Kulturze, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
maria.juda@mail.umcs.pl; <https://orcid.org/0000-0001-7557-1850>

I. Wstęp. II. Cel i metoda sporządzenia inwentarza. III. Asortyment księgarski — cechy bibliograficzne i tematyka. IV. Zakończenie

I. Wstęp

Jedną z subdyscyplin nauki o książce jest historia księgarstwa, dotycząca instytucjonalnych form dystrybucji książki, organizacji handlu księgarskiego, zasobów dawnych księgarń oraz cen książek i czynników je kształtujących. Księgarze to organizatorzy obiegu literatury, osoby odpowiedzialne za kompletowanie asortymentu i kształtowanie rynków zbytu, autorzy wybiegów wobec cenzury kościelnej i państwowej, przedsiębiorcy ponoszący ryzyko strat. To również pośrednicy uczestniczący w procesie użytkowania książki, krążenia treści kulturalnych, komunikacji literackiej i naukowej¹.

Cennym źródłem wykorzystywanym na potrzeby takich badań są inwentarze księgarskie, które pozwalają nie tylko poznać zasób dawnej placówki handlu książką, ale niejednokrotnie można dzięki nim ustalić tytuły dzieł zaginionych². Wskazują ponadto na czas i drogi zbytu określonych prac oraz pozostawania niektórych z nich w ofercie księgarskiej niekiedy przez dziesiątki a nawet setki lat. Dotyczy to przede wszystkim książek starszych, występujących często w jednym egzemplarzu, mających cenną, wykonaną zazwyczaj na zlecenie oprawę. Bibliopole nabywali je zapewne na rynku wtórnym. Czasem pozyskiwali je wraz z wejściem w posiadanie księgarń. Oferowali zatem klientom oprócz nowości także książki używane. W zależności od rodzaju zapisów inwentarze dostarczają również danych na temat cen książki, nawet różnych egzemplarzy tego samego tytułu, jej importu, dostępności i zbytu³.

Dotychczasowe badania nad dawnym księgarstwem lubelskim przedstawiają się nader skromnie, chociaż fragmentaryczne wzmianki o funkcjonowaniu kilkunastu zawodowych księgarzy oraz osób łączących handel książką z innymi profesjami dowodzą, że zajęcie to nie było obce miejscowej społeczności⁴. Miasta, których podstawową funkcją był udział w handlu, a do takich należał Lublin, odgrywały w dawnej Rzeczypospolitej niemałą rolę w rozwoju kultury, wymiana towarowa (w tym handel książkami, mapami, obrazami) łączyła się bowiem z wymianą myśli i idei. Szczególnie tutejsze jarmarki stwarzały dogodne warunki do tego rodzaju działalności⁵. Mimo trudnej sytuacji gospodarczej, spowodowanej przemarszami wojsk, pożarami, dżumą, w pierwszej połowie XVIII w. panowała w Kozim Grodzie przychylna atmosfera dla rozwoju kultury umysłowej, a w szczególności książkowej⁶. Dowodzą tego biblioteki, w które wyposażone były domy zakonne męskie i żeńskie⁷ oraz dobrze funkcjonująca jezuicka oficyna drukarska⁸. Część stałych mieszkańców i przyjeżdżających do Lublina licznych gości, szczególnie podczas sesji Trybunału i jarmarków, posługujących się czynnie piśmem, mogła być zainteresowana nabyciem książek⁹.

¹ Głombowski K. 1973, s. 34.

² Zych A. 2001.

³ Stan badań nad dziejami dawnego księgarstwa w Polsce i literaturę przedmiotu omówiono w Żurkowska R. 1992. Z nowszych opracowań zob. Klukowski B. 2008, s. 17–35.

⁴ Riabinin J. 1930, s. 35–36; Zalewski L. 1949, s. 49; Tworek S. 1980; Torój E. 1990; Juda M. 2008, s. 74–76.

⁵ Bogucka M. 2009, s. 20–21.

⁶ O sytuacji politycznej, społecznej, gospodarczej i kulturalnej Lublina w XVII i XVIII w. zob. Gmiterek H. 2008.

⁷ Zalewski L. 1926, s. 20–38, 58–62, 82–89, 98–108, 137–154, 170–177, 242–252.

⁸ Juda M. 2000.

⁹ Topolski J. 1976, s. 357.

Podstawowym, w wielu przypadkach jedynym, źródłem do poznania zasobów księgarskich ich właściciele są inwentarze sporządzane zazwyczaj po ich śmierci. Tego rodzaju spis jest też przedmiotem niniejszej analizy¹⁰.

II. Cel i metoda sporządzenia inwentarza

Niewiele wiadomo o życiorysie Józefa Gostomskiego¹¹. Wobec braku innych danych można określić jedynie rok jego śmierci. Cieszył się zapewne szacunkiem i zaufaniem ze strony mieszczan, ponieważ w 1708, a następnie od 1715 do 1722 r. sprawował funkcję ławnika w radzie miejskiej lubelskiej¹². O rodzinie Gostomskiego wiemy tylko tyle, że miał córkę Eufrozyne, która była żoną Jana Szarweja, ławnika lubelskiego¹³.

Inwentarz został spisany 10 marca 1735 r. w kancelarii miasta Lublina, już po śmierci właściciela księgarni, w związku z jej przekazaniem lub sprzedażą przez Szarweja aptekarzowi lubelskiemu Marcinowi Gołyńskiemu. Sporządził go zapewne Michał Stanisław Groźnicki, który w latach 1725–1760 sprawował urząd pisarza wójtowskiego¹⁴. W inwentarzu wyliczono 518 książek w 3523 egzemplarzach. Pojedynczych pozycji jest 216, wieloegzemplarzowych 302. Tytuły od 2 do 10 egzemplarzy (837 woluminów) stanowią najliczniejszą grupę (233), mniej ich jest w przedziałach 11–20 (33 w 468 woluminach), 21–30 (14 w 356 woluminach), 31–40 są (4 w 144 woluminach), 41–50 (5 w 215 woluminach). Najwięcej książek (1287 woluminów) liczy jednak grupa 13 dzieł występująca w przedziale od 51 do 265 jednostek. Tworzą ją publikacje o niewielkiej objętości i niewysokiej cenie (3–4 gr). Są to przede wszystkim modlitewniki, droższy był elementarz dla kobiet (17 gr) i podręcznik do nauki łaciny dla wychowanków szkół jezuickich (116 gr)¹⁵. Ich duża liczba i niska cena wskazują, że cieszyły się one popularnością na rynku księgarskim, stąd też Gostomski sprowadzał je w znacznych ilościach.

Cenne są informacje dotyczące opraw książek pozostających na składzie, ponieważ mają one związek z wartością księgozbioru, a także wskazują na kondycję finansową klienteli. W odniesieniu do 43 pozycji w 105 egzemplarzach podano, że były oprawione. Jako „pozłocistą” o cyzelowanych złotą farbą blokach książki określono oprawę na 19 egzemplarzach. W odniesieniu do 10 pozycji wydawniczych w 29 egzemplarzach zaznaczono, że mają oprawę „pozłocistą w kusz”, a więc taką, do wykonania której używano drewnianych okładek obciążniętych zazwyczaj brązową cielącą skórą, a blok książki cyzelowano złotem. Jako oprawione „w safian” i „pozłociste” określono siedem pozycji w liczbie 11 egzemplarzy. W spisie są też wyszczególnione cztery pozycje w 42 egzemplarzach jako oprawione w papier, a trzy tytuły w czterech egzemplarzach miały oprawę „prostą”. Pozostała część zasobu to najprawdopodobniej książki bez oprawy, oferowane do sprzedaży *in crudo* lub zszyte (zbroszurowane). Wartość księgozbioru należy szacować na kwotę 4309 zł i 26 gr. Była to znaczna suma, stanowiąca równowartość około 78 wołów, co dowodzi wysokiej pozycji materialnej księgarza lubelskiego¹⁶. Tak znacząca liczba luksusowo oprawionych książek zdaje się świadczyć nie tylko o tym, że prawdopodobnie nie brakowało w tym kręgu nabywców gotowych kupić tak drogi towar, ale też o rzemiośle introligatorskim, które było w stanie odpowiedzieć na takie zapotrzebowanie.

¹⁰ APL, AML, KZ, sygn. 49, s. 360–380.

¹¹ Forma nazwiska przyjęta za Janem Riabininem, zob. Riabinin J. 1928, s. 55–56.

¹² Riabinin J. 1928, s. 55–56.

¹³ APL, AML, KZ, sygn. 49, s. 359.

¹⁴ Stankowa M. 1968, s. 65.

¹⁵ Emanuel Alvarez, *De institutione grammatica libri tres*, Kraków 1662.

¹⁶ Po przeliczeniu złotych na grosze (4309 × 30 + 26) otrzymamy kwotę 129 296 gr; zob. Szymański J. 2001, s. 578; gdy następnie podzielimy ją przez średnią cenę wołu wynoszącą w roku 1742 1659 gr, zob. Adameczyk W. 1935, s. 73, otrzymamy podaną wyżej liczbę.

W mieszczącym się na 20 stronach spisie wyliczono autorów bądź tytuły książek w układzie alfabetycznym. Mając na względzie cel spisania wykazu, sporządzający go dołożyli starań, by na jego podstawie można było stosunkowo łatwo skontrolować stan posiadania księgarza. Stąd też rejestracja książek w przyjętym układzie była najrozsądniejszym rozwiązaniem. Należało również zadbać o to, aby w rejestrze były zamieszczone takie elementy, które pozwalałyby zidentyfikować poszczególne pozycje wydawnicze. Niemniej jednak trudno dopatrzeć się metodyczności w opisach dzieł. Zawierają one bowiem nazwisko autora (niekiedy wraz z imieniem), tytuł dzieła (niejednokrotnie skrócony), czasem podtytuł. Pominięte zostały informacje o współpracownikach wydawnictw, np. o tłumaczach. Gdy w księgarni znajdowały się różne wydania tej samej książki, albo tytuł ściśle łączył się z ośrodkiem wydawniczym, podane zostało miejsce edycji. Konsekwentnie umieszczano natomiast informację o formacie książki.

Cechą identyfikującą książkę mogła być również jej oprawa. Informację o niej spotykamy wówczas, gdy odbiegała od ogólnego stylu opraw większości książek lub w sytuacji, gdy te same tytuły miały różne oprawy¹⁷. Widoczna jest też stała troska o wyliczenie liczby egzemplarzy poszczególnych tytułów, ich ceny oraz wartości uzyskanej poprzez pomnożenie liczby egzemplarzy przez cenę jednostki.

Stosując kryterium ceny, można wyodrębnić cztery grupy książek. Pierwszą stanowią bardzo drogie woluminy. Najwyższą kwotę, 56 zł i 26 gr, trzeba było zapłacić za „Mszał safian oprawny in folio”¹⁸, zaś dzieło Jana Długosza wyceniono na 52 zł (na stanie było 8 egzemplarzy)¹⁹. Książki taniej oprawione kosztowały od trzech do pięciu zł. Najlichniesze są pozycje w cenie od 10 gr do jednego zł, nieco mniej było broszurek o treści dewocyjnej, wartych od dwóch do sześciu gr. Posiadał zatem Gostomski towar adresowany zarówno do zamożnego, jak i biedniejszego odbiorcy. Odnośnie zaś do informacji o cenach książek, to zwyczaj ich podawania w inwentarzach stał się powszechny dopiero w epoce stanisławowskiej²⁰.

III. Asortyment księgarski — cechy bibliograficzne i tematyka

Zamieszczone w spisie dane bibliograficzne pozwoliły na identyfikację wymienionych książek, ale nie wszystkich, ponieważ w wielu przypadkach zapis jest zbyt lakoniczny. Wykorzystując bibliograficzne i katalogowe źródła informacji, udało się w pełni zidentyfikować 328 pozycji, co stanowi 63% wykazu²¹. Ustalono autora danego dzieła, tytuł, rok i miejsce wydania, oficynę drukarską, format oraz liczbę wydań do roku 1735.

Na podstawie informacji o zasobie księgarni można ustalić pochodzenie poszczególnych wydawnictw oraz określić zainteresowania klienteli Gostomskiego. Na stanie księgarni było 168 książek wydanych w wieku XVII, 135 — w XVIII i 20 wydań szesnastowiecznych. W przypadku pięciu pozycji nie udało się ustalić roku wydania. Uprawnione jest zatem stwierdzenie, że do dyspozycji kupujących książki było wiele nowości wydawniczych. Pozycje szesnastowieczne to teksty wydawane przeważnie zagranicą, drogie, a co za tym idzie mające niezbyt liczną grupę odbiorców. Ich „obecność” w księgarniach w związku z tym przedłużała się, często również z tego względu, że ich problematyka nie była już interesująca dla współczesnego czytelnika, który miał zapewne do dyspozycji nowsze opracowania. Gostomski mógł je nabyć samodzielnie lub przez pośredników na aukcji, na targach książki, od zbywających księgozbio-

¹⁷ Dotyczy to 18 przypadków.

¹⁸ APL, AML, KZ, sygn. 49, s. 363.

¹⁹ Jan Długosz, *Historiae Polonicae libri XII*, Francofurtum 1711.

²⁰ Rudnicka J. 1975, s. 17.

²¹ W tym celu wykorzystano: Elektroniczną Bazę Bibliografii Estreichera, <https://estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/> (dostęp 30.06.2023); WorldCat, <https://www.worldcat.org> (dostęp 30.06.2023).

ry domowe lub też odziedziczyć po poprzednich właścicielach. Oferował zatem nabywcom zarówno książkę współczesną, jak i dawną (antykwaryczną), pozyskaną na rynku wtórnym.

Geografia wydawnicza pokazuje, że w zdecydowanej większości mamy do czynienia z dziełami, które wyszły spod pras polskich oficyn typograficznych (293). Najliczniejsze są krakowskie (101 tytułów, 12 wydawców), w dalszej kolejności warszawskie (40 tytułów z dwóch oficyn) i poznańskie (31 tytułów w większości pochodzących z jezuickiej drukarni). Wydawnictwa z takich ośrodków jak: Gdańsk (24), Kalisz (19), Częstochowa, Sandomierz i Toruń (po 15), Lublin (13), Wilno (4), Leszno, Lwów i Oliwa (po 2), Łowicz, Poczajów i Supraśl (po 1) były dziełem pojedynczych warsztatów. W asortymencie księgarni znajdowały się także 33 tytuły wydane za granicą (18 z niemieckich, 7 z niderlandzkich, 5 z francuskich i 3 z włoskich ośrodków wydawniczych). W przypadku dziewięciu nie udało się ustalić adresu wydawniczego.

Miejsce wydania oferowanych książek świadczy o tym, że Gostomski był dobrze zorientowany, gdzie można dostać towar dobrej jakości, odpowiadający na zainteresowania czytelnicy społeczeństwa Lublina i jego okolic. Liczba krajowych i zagranicznych warsztatów typograficznych, z których pochodziły książki, dowodzi jego zapobiegliwości i szerokich kontaktów na rynku wydawniczym, a także z kupcami przywozącymi do Lublina oprócz innych towarów książki i zbywającymi czy to całe księgozbiory domowe, czy tylko pojedyncze egzemplarze. Informacje o oferowanych przez producentów i dystrybutorów publikacjach dawnych i współczesnych pozyskiwał zapewne z dostępnych katalogów innych podmiotów zajmujących się rozpowszechnianiem książek. Dobrze znane już wówczas katalogi nakładowe, nakładowo-sortymentowe i aukcyjne były cennym źródłem wiedzy dla księgarza o tym, gdzie i kiedy może nabyć interesujące go pozycje.

Dominują dzieła napisane w języku polskim (149, spośród których 17 to tłumaczenia z języków obcych) i po łacinie (125). Pojedyncze są w języku francuskim (2) i niemieckim (1). Odnotowano też dwa wielojęzyczne tezaury. Oferta Gostomskiego pozwala w pewnym zakresie określić potrzeby kulturalne środowiska lubelskiego. Cechą charakterystyczną jest wyraźna dominacja dzieł o treści religijnej. Jakkolwiek nie wszystkie zarejestrowane pozycje udało się zidentyfikować, to jednak forma zapisu, nawet mało precyzyjnego i lakonicznego, w zasadzie pozwala na określenie ogólnej tematyki książek. Wśród publikacji poruszających problematykę religijną zdecydowaną przewagę ma katolicka literatura dewocyjna, stanowiąca blisko połowę zasobu księgarskiego. Można sądzić, że na taki stan rzeczy wpływ miało umacnianie się od drugiej połowy XVII w. pozycji Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej i siły jego oddziaływania na postawy społeczne. Znajomość prawd religijnych w kręgu ówczesnych elit była powierzchowna. Rozwijała się natomiast demonstracyjna dewocyjność i okazała obrzędowość, co niewątpliwie wpłynęło na rozkwit piśmiennictwa religijnego i ten stan rzeczy odzwierciedla badany księgozbiór, a wśród autorów dominują pisarze zakonni, przeważnie jezuiti.

W nauczaniu, krzewieniu i propagowaniu wiary katolickiej istotną rolę spełniały kazania na święta i w różnych intencjach²², rozmyślenia i lekcje duchowne²³, szkoły nabożeństwa²⁴ oraz książeczki do nabożeństwa²⁵. Podobne znaczenie miały katechizmy²⁶ oraz modlitwy przeznaczone na niemal wszystkie dni roku i na święta²⁷.

²² Np. Paweł Kaczyński, *Kazania na niedziele całego roku*, Kalisz 1683.

²³ Np. Tomasz Młodzianowski, *Rozmyślenia Albo Lekcyja duchowna* [...], Poznań [ok. 1680]. O rozmyśleniach staropolskich zob. Górski K. 1984.

²⁴ Np. *Szkola nabożeństwa* [...], Kraków [przed 1676].

²⁵ Zob. Brzozowski M. 1975.

²⁶ Np. Krzysztof Andrzej Jan Szembek, *Katechizm albo krótkie zebranie nauki chrześcijańskiej przez pytania i odpowiedzi* [...], Kraków 1714. O katechizmach nowożytnych zob. Rusiecki M. 2000.

²⁷ Np. Jan Aleksander Gorczyński, *Kwiatki liliowe modlitwami nabożnemi woniące* [...], Kalisz 1704.

Jest to okres, w którym niezwykle popularne były wszelkiego rodzaju nabożeństwa związane z kultem maryjnym²⁸, pasyjne²⁹ i skierowane do szerokiego grona świętych czczonych w Kościele powszechnym³⁰. Ze szczególnym też upodobaniem gromadził Gostomski godzinki³¹ oraz oficja³². Na półkach lubelskiego księgarza znajdowała się wreszcie spora liczba książek odnoszących się do historii poszczególnych zakonów i ich reguł³³, a także tekstów związanych z charakterystycznymi dla pierwszej połowy XVIII w. uroczystymi koronacjami cudownych obrazów, przeprowadzanych z udziałem licznie zgromadzonego duchowieństwa i wiernych (przykładem są uroczystości w położonym niedaleko Kodniu)³⁴.

Pozycje wydawnicze o takiej treści występują w inwentarzu w dużej liczbie egzemplarzy i mają dość niską cenę, co umożliwiało ich zakup stosunkowo licznej grupie nabywców. Taka książka była znakomitym narzędziem katechizacji prowadzonej przez Kościół katolicki, świeckie i zakonne duchowieństwo, w czym szczególna rola przypadała jezuitom, a ich lubelskie kolegium dysponowało gimnazjum, bogatą biblioteką³⁵ i drukarnią.

Oprócz wieloegzemplarzowych tanich książek religijnych na uwagę zasługuje obecność droższych i rzadszych. Do tej grupy należą *Żywoty* pióra czołowego działacza obozu kontreformacyjnego, wybitnego kaznodziei i organizatora kolegiów jezuickich Piotra Skargi (24 zł)³⁶. Są też jego popularne, kilkakrotnie wznawiane *Kazania na niedziele i święta całego roku*, których egzemplarz wyceniony został na 10 zł³⁷.

Wśród szeroko rozumianego piśmiennictwa religijnego znalazły się również dzieła z zakresu biblistyki³⁸. Reformacja i rozwój piśmiennictwa w językach narodowych przyczyniły się do pobudzenia działalności translatorskiej, która zaowocowała licznymi przekładami tekstów biblijnych, także na język polski. Gostomski oferował swoim klientom przedruk protestanckiej „Biblii gdańskiej”³⁹ oraz katolicki „Nowy Testament” w tłumaczeniu Jakuba Wujka⁴⁰. Wskazuje to na dobre rozpoznanie przez księgarza potencjalnego grona nabywców tego rodzaju publikacji. Lublin i region lubelski zamieszkiwali bowiem nie tylko katolicy, ale i liczni przedstawiciele wyznań reformacyjnych.

Nie zabrakło utworów pisarzy wczesnochrześcijańskich, m.in. Boecjusza⁴¹ oraz św. Augustyna⁴². Teologii dogmatyczno-mistycznej dotyczą prace pisarza religijnego i mistyka Tomasza á Kempisa⁴³, portugalskiego dominikanina, pisarza ascetycznego i kaznodziei Ludwika Granady⁴⁴ oraz Jana Kwiatkiewicza, jezuitę, profesora wymowy, filozofii, teologii i matematyki⁴⁵.

²⁸ Np. Vicentius Bruno, *Delicje Nieba y Ziemi* [...], Kraków 1693.

²⁹ Np. *Nabożeństwo do umierającego na Krzyżu Pana Jezusa* [...], Kraków 1725.

³⁰ Np. *Nabożeństwo do świętego Iwona patrona i obrońcy sierot i ubogich*, Kalisz 1727.

³¹ Np. Honorat Górny, *Arka pociechy albo Godzinki o Pocieszeniu Najświętszej Panny Maryey* [...], Kraków 1702.

³² Np. *Officium abo godziny błogosławionej Panny Maryi*, Poznań 1689.

³³ Np. *Reguła Braci Trzeciego zakonu s. Franciszka albo Braci Pokutujących*, Gdańsk 1708.

³⁴ Jan Fryderyk Łukasz Sapieha, *Hystoria Przeznaczego Obrazu Kodeńskiego* [...] *Panny Maryi* [...], Toruń 1720.

³⁵ Zalewski L. 1926, s. 242–245.

³⁶ Piotr Skarga, *Żywoty świętych starego y nowego zakonu*, Kraków 1610.

³⁷ Piotr Skarga, *Kazania na Niedziele y Święta Całego Roku* [...], Kraków 1618.

³⁸ Smereka W. 1975.

³⁹ *Biblia sacra, to jest wszystkie księgi Starego i Nowego przymierza* [...], Halle 1726.

⁴⁰ *Ewangelie i epistoły na niedziele i wszystkie święta*, Kraków 1713. O przekładach tekstów biblijnych na język polski zob. Kossowska M. 1969; Witkowska A. 1976.

⁴¹ Boetius, *Consolationis philosophiae*, Lugdunum Batavorum 1671.

⁴² Augustinus, *Bogomyślności: osobne z Bogiem rozmowy*, Lublin 1697.

⁴³ Tomasz á Kempis, *O naśladowaniu Chrystusa*, Poznań 1727.

⁴⁴ Ludwik Granada, *Przewodnik grzeszników*, Lublin 1687. O życiu i twórczości L. Granady zob. Panuś K. 2006.

⁴⁵ Jan Kwiatkiewicz, *Fax ascetica* [...], Kalisz 1689.

Lubelski księgarz dbał też o obecność w ofercie handlowej dzieł literackich⁴⁶. Wśród nich wyróżnia się wydawane w oryginale i tłumaczeniach na język polski piśmiennictwo starożytne. Najbardziej eksponowanym autorem jest Cycero, którego spuścizna należała do lektur szkolnych i była rekomendowana zarówno przez zwolenników reformacji, jak i później przez działaczy kontreformacji katolickiej. Jego filozoficzno-literacki dorobek był również pierwszorzędnym źródłem do poznania dziejów Rzymu. Znajdujące się na półkach księgarskich Gostomskiego dzieła Cyclerona pozwalały poznać poglądy dotyczące form rządzenia, praw i obowiązków obywateli⁴⁷. Jego nauka o państwie odpowiadała grupom rządzącym w Rzeczypospolitej, stąd też teksty pióra starożytnego retora wielokrotnie drukowano⁴⁸. Dostępne były także dzieła rzymskich poetów, takich jak Horacy⁴⁹, Juwenalis⁵⁰ czy Wergiliusz⁵¹.

W spisie uwzględniono również prace obcych autorów, tłumaczone na język polski w czasach wczesnonowoczesnych. Wśród nich obecne są przekłady dzieł Torquata Tassa⁵², Francesca Andreina⁵³ i Jana Barclaya⁵⁴.

Są też oryginalne utwory polskich przedstawicieli literatury barokowej: Wespazjana Kochowskiego⁵⁵, Stanisława Herakliusza Lubomirskiego⁵⁶, Macieja Kazimierza Sarbiewskiego⁵⁷, Hieronima Morsztyna⁵⁸ czy pisarza politycznego i kaznodziei Szymona Starowolskiego⁵⁹. Natomiast obecność na półkach księgarskich często ocenianych jako mierne tekstów satyrycznych⁶⁰ i podejmujących problematykę moralno-obyczajową⁶¹ wskazuje na ich popularność wśród miejscowych odbiorców.

Lubelski księgarz posiadał na składzie książki o tematyce historycznej. Historiografia cieszyła się dużą popularnością, ponieważ traktowano ją jako źródło wiedzy o przeszłości i godnych naśladowania przykładach postaw moralnych oraz społecznych. W rejestrze znajdowały się nie tylko prace dotyczące dziejów świata starożytnego⁶², ale też Polski⁶³ i krajów ościennych⁶⁴ oraz historii Kościoła⁶⁵. Zainteresowanym heraldyką Gostomski oferował natomiast dzieło Wacława Potockiego⁶⁶.

⁴⁶ Stanowiły 15% zasobu.

⁴⁷ Np. Marcus Tullius Cicero, *De officiis libri tres*, Kraków 1680; Marcus Tullius Cicero, *Epistolae ad familiares*, [Wilno po 1700].

⁴⁸ Plezia M. 1954, s. CXLVI; zob. też. Nieć M. 2011.

⁴⁹ Horatius, *Ab omni obscenitate expurgatus*, Gdańsk 1648.

⁵⁰ Juvenalis, *Satyrae*, Kraków 1647.

⁵¹ Publius Vergilius Maro, *Opera omnia cum notis varior*, Lugdunum Batavorum 1680.

⁵² Torquato Tasso, *Goffred abo Jeruzalem wyzwolona*, Kraków 1687; zob. też. Buchwald-Pelcowa P. 2005.

⁵³ Francesco Andrein, *Bohатыr straszny*, Kraków 1695.

⁵⁴ John Barclay, *Argenida* [...], Warszawa 1697.

⁵⁵ Np. Wespazjan Kochowski, *Tribut nalezyty* [...] albo *Psalmodia polska* [...], Częstochowa 1695.

⁵⁶ Np. Stanisław Herakliusz Lubomirski, *Adverbiorum moralium sive de virtute et fortitudine libellus*, Warszawa 1691.

⁵⁷ Np. Maciej Kazimierz Sarbiewski, *Lyricorum libri IV*, Kolonia 1692.

⁵⁸ Np. Hieronim Morsztyn, *Antipasty Malzenskie* [...], Kraków 1719.

⁵⁹ Np. Szymon Starowolski, *Polonia* [...] *recognita et aucta*, Gdańsk 1652.

⁶⁰ Np. *Nędza z biedą z Polski idą* [b.m. b.r.].

⁶¹ Np. Abraham Prowana, *Złote jarzmo małżeńskie*, Kraków 1700.

⁶² Np. Quintus Curtius Rufus, *Historiarum libri*, Amsterdam 1670.

⁶³ Jan Dymitr Solikowski, *Commentarius brevis rerum Polonicarum* [...], Gdańsk 1647; Jan Długosz, *Historiae Polonicae libri XII*, Francofurtum 1711.

⁶⁴ Np. Filippo Buonaccorsi Callimachus, *Historia de rebus gestis Attilae Hungarorum regis*, Francofurtum 1581.

⁶⁵ Np. Jan Kwiatkiewicz, *Roczne dzieie koscielne* [...], Kalisz 1695.

⁶⁶ Np. Wacław Potocki, *Poczet herbów szlachty Korony Polskiej* [...], Kraków 1696.

Różni uczestnicy życia społecznego i politycznego wykazywali zapotrzebowanie na książki z zakresu prawa i tego rodzaju publikacji nie brakowało w ofercie księgarń. W inwentarzu zarejestrowano zarówno źródła, jak i kompendia prawa koronnego⁶⁷ i kościelnego⁶⁸.

Z potrzeb dydaktycznych wynikała obecność słowników i gramatyk. Odnotowano w rejestrze zarówno wielojęzyczne tezaury⁶⁹ oraz słowniki i gramatyki do nauki języków nowożytnych, zwłaszcza języka francuskiego, którego znajomość stawała się wymogiem epoki. Wiele z nich było podręcznikami w szkołach jezuickich⁷⁰, są i takie, których używano w edukacji domowej⁷¹. Zarówno liczba tytułów, jak egzemplarzy różnego rodzaju elementarzy⁷² wskazuje, że było na nie zapotrzebowanie w szkolnictwie. W Lublinie już od początku XV w. funkcjonowała dobrze uposażona i mająca dużą liczbę uczniów szkoła farna⁷³. Pisania i czytania uczono też w szkole elementarnej na Czwartku. Istotną rolę w edukacji na tym poziomie odgrywały również katechizmy. W ofercie Gostomskiego były te autorstwa Piotra Kanizjusza⁷⁴ i Krzysztofa Andrzeja Jana Szembeka⁷⁵ oraz bliżej nieokreślone „Katechizmy katolickie warszawskie”. Jako pomoc do nauki łaciny w dalszym ciągu wykorzystywano „Donata” i ten podręcznik, o średniowiecznej proveniencji, w liczbie 25 woluminów, zarejestrowano w spisie.

Inne dziedziny wiedzy reprezentowane są przez pojedynczych autorów. Spotykamy dawne wydanie dzieła Pliniusza z zakresu historii naturalnej⁷⁶, z astronomii pracę Mikołaja Kopernika⁷⁷, z filozofii Arystotelesa⁷⁸, z geometrii Euklidesa⁷⁹, a także poradnik medyczny⁸⁰. Była też książka żyjącego na przełomie XV i XVI w. niemieckiego polihistora, filozofa, astrologa, przedstawiciela renesansowej magii i okultyzmu, Henryka Korneliusza Agryppy⁸¹.

Czytelnicy na półkach księgarskich poszukiwali również tekstów, z których mogliby czerpać praktyczne porady. Gostomski oferował takie pozycje dla miłośników jeździectwa, myślistwa czy strzelectwa⁸².

Ziemie lubelską zamieszkiwało wielu unitów i wyznawców prawosławia. Dla członków tych grup wyznaniowych Gostomski też posiadał ofertę księgarską, na którą składały się prace Jakuba Suszy⁸³ czy podręcznik liturgii greckiej⁸⁴.

⁶⁷ Np. Stanisław Sarnicki, *Statuta y metrika przywileiow koronnych* [...], Kraków 1594; Mikołaj Zalasowski, *Ius Regni Poloniae*, 1–2, Poznań 1699–1702.

⁶⁸ Np. *Synodus provincialis Gnesnensis provinciae* [...], Warszawa 1646.

⁶⁹ Np. Jan Amos Komenský, *Grammatica latina novo methodo*, Leszno 1631; Joannis Ursinus, *Methodicae grammaticae libri quatuor* [...], Zamość 1689; Grzegorz Knapski, *Thesauri polono-latino-graeci*, Poznań 1726. O tym słowniku zob. Puzynina J. 1961.

⁷⁰ Emanuel Alvarez, *De institutione grammatica libri tres*, Kraków 1662. O tym autorze zob. Haratym E. 1973.

⁷¹ *Gramatyka francuska i polska do nauczania się Polakowi*, Częstochowa 1715.

⁷² Inwentarz rejestruje dwie edycje „Elementarzów białogłowskich krakowskich i toruńskich” oraz cztery edycje „Elementarzów męskich krakowskich, królewieckich, supraskich i toruńskich”. Lakoniczność zapisu nie pozwala na bliższą identyfikację bibliograficzną. Nie rejestruje tych pozycji K. Estreicher.

⁷³ Froch W. 1966; Froch W. 1973.

⁷⁴ Piotr Kanizjusz, *Catechismus*, Kalisz 1718.

⁷⁵ Krzysztof Andrzej Jan Szembek, *Katechizm albo krótkie zebranie nauki chrześcijańskiej przez pytania i odpowiedzi* [...], Kraków 1714.

⁷⁶ Caius Plinius Secundus, *Naturalis Historiae Liber XXIX, medico commentario distinctus ac illustratus ab Anselmo Ephorino*, Kraków 1530.

⁷⁷ Mikołaj Kopernik, *Astronomia instaurata* [...], Amsterdam 1640.

⁷⁸ Aristotelis, *De anima*, Kraków 1646.

⁷⁹ Euclides, *Elementorum libri 6*, Lugdunum Batavorum 1625.

⁸⁰ *Promptuarium medicum empiricum* [...], Kraków 1716.

⁸¹ Henricus Cornelius Agrippa, *Opera omnia*, Lugdunum [ok. 1550]; zob. też. Cieślak T.S. 2010.

⁸² Jan Ostroróg, *Myslistwo z ogary*, Kraków 1649; *Gospodarstwo Jezdzieckie, Strzelcze y Mysliwcze* [...], Poznań 1690.

⁸³ Jakub Susza, *Phoenix tertiato redivivus* [...], Zamość 1684. O życiu i działalności Jakuba Suszy zob. Kozyrski R. 2009–2010.

⁸⁴ Pachomius Chlewicz, *Ecphonemata liturgiey greckiey* [...], Poczajów 1708.

IV. Zakończenie

Księgarz lubelski musiał doskonale orientować się w potrzebach swoich klientów i przedstawiał im taką ofertę, aby im sprostać. Dostosowywał ją również do nabywców zewnętrznych, którzy licznie nawiedzali Kozi Gród w czasie sesji Trybunału Koronnego, obrad sejmikowych i jarmarków, a byli przedstawicielami różnorodnych grup etnicznych i wyznaniowych, co wiązało się ze specyficzną strukturą demograficzną regionu. Potrafił też kierować ją do konkretnego adresata, bardziej zamożnego, oferując mu oprawione egzemplarze, wykonane z użyciem drogich materiałów introligatorskich, takich jak skóra ze złożonymi zdobieniami. Wskazana w inwentarzu wartość materialna zasobu dowodzi też umiejętności właściciela prowadzenia tego rodzaju działalności w wymiarze ekonomicznym i organizacyjnym. Nabyta książka stawała się dobrem materialnym i duchowym w domu właściciela, czy to prywatnego czy instytucjonalnego. Zachowany spis jest jedynym źródłem do poznania zasobu księgarni Gostomskiego, został on bowiem rozproszony i nie ma możliwości przypisania do niego zachowanych starych druków.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

APL [Archiwum Państwowe w Lublinie], AML [Akta miasta Lublina], KZ [Księgi zapisów], sygn. 49.

Źródła i opracowania publikowane

- Adamczyk Władysław. 1935. *Ceny w Lublinie od XVI do końca XVIII wieku*, Lwów.
- Bogucka Maria. 2009. *Miasto i mieszczanin w społeczeństwie Polski nowożytnej (XVI–XVIII wiek)*, „Czasy Nowożytne”, 22, s. 9–49.
- Brzozowski Mieczysław. 1975. *Teoria kaznodziejstwa (wiek XVI–XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, 2, *Od Odrodzenia do Oświecenia*, 1, *Teologia humanistyczna*, Lublin, s. 361–428.
- Buchwald-Pelcowa Paulina. 2005. *XVII-wieczne i XVIII-wieczne edycje polskiego „Goffreda”*, [w:] Buchwald-Pelcowa P., *Historia literatury i historia książki. Studia nad książką i literaturą od średniowiecza po wiek XVIII*, Kraków, s. 379–391.
- Cieślak Tomasz Sebastian. 2010. *Renesansowa koncepcja duszy w ujęciu H.C. Agrippy von Nettesheim na podstawie De occulta philosophia*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Philosophica”, 23, s. 145–161.
- Froch Władysław. 1966. *Lubelska szkoła parafialna w XV wieku*, „Rocznik Lubelski”, 9, s. 190–219.
- Froch Władysław. 1973. *Lubelska szkoła parafialna w XVI w. do czasu powstania Kolegium Jezuickiego w roku 1586*, „Rocznik Lubelski”, 16, s. 67–86.
- Głombowski Karol. 1973. *Nauka o książce nauk o człowieku*, „Studia o Książce”, 4, s. 26–40.
- Gmiterek Henryk. 2008. *Lublin w stuleciach XVII i XVIII*, [w:] *Lublin, dzieje miasta*, 1, *Od VI do końca XVIII wieku*, Lublin, s. 91–165.
- Górski Karol. 1984. *Uwagi o rozmyślaniach staropolskich*, [w:] *Przełom wieków XVI i XVII w literaturze i kulturze polskiej*, red. B. Otwinowska, J. Pelc, Warszawa, s. 223–228.
- Haratym Edward. 1973. *Alvarez Manuel*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, 1, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszuk, Z. Sułowski, Lublin, kol. 395–396.
- Juda Maria. 2000. *Jezuici w Lublinie. Drukarnia 1683–1773*, [w:] *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, 1, *Małopolska*, 2, *Wiek XVII–XVIII*, 1, A–K, red. J. Pirożyński, Kraków, s. 271–284.
- Juda Maria. 2008. *Kultura książki na Lubelszczyźnie w czasach staropolskich. Zarys problematyki*, [w:] *Książki i Historia. Księga Jubileuszowa ofiarowana dr. Zdzisławowi Bieleńowi z okazji 50-lecia nieprzerwanej pracy w Bibliotece im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie*, Lublin, s. 65–80.

- Klukowski Bogdan. 2008. *Księgarstwo i zawód księgarza w Polsce*, Warszawa.
- Kossowska Maria. 1969. *Biblia w języku polskim*, 2, Poznań.
- Kozyński Robert. 2009–2010. *Susza Jan, w zakonie Jakub*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, 46, red. A. Romanowski, Warszawa–Kraków, s. 79–82.
- Nieć Mateusz. 2011. *Cycon o polityku, filozofie i polityce*, „Zeszyty Prawnicze UKSW”, 11, 4, s. 361–383.
- Panuś Kazimierz. 2006. *Ludwik z Grenady*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, 11, red. S. Wilk i in., Lublin, kol. 178–179.
- Plezia Marian. 1954. *Wstęp*, [w:] *Cycon Marek Tulliusz, Wybór pism naukowych*, oprac. M. Plezia, Wrocław, s. III–CLIII.
- Puzynina Jadwiga. 1961. „*Thesaurus*” *Grzegorza Knapiusza. Siedemnastowieczny warsztat pracy nad językiem polskim*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Riabinin Jan. 1928. *Lublin w księgach wójtowsko-ławniczych XVII–XVIII w.*, Lublin.
- Riabinin Jan. 1930. *Fragmety z dziejów cenzury lubelskiej 1831–1864 r.*, „Pamiętnik Lubelski”, 1, 34–51.
- Rudnicka Jadwiga. 1975. *Bibliografia katalogów księgarskich wydanych w Polsce do końca wieku XVIII*, Warszawa.
- Rusiecki Mieczysław. 2000. *Katechizm*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, 8, red. A. Szostek i in., Lublin, kol. 1038–1047.
- Smereka Władysław. 1975. *Biblijstka polska (wiek XVI–XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, 2, *Od Odrodzenia do Oświecenia*, 1, *Teologia humanistyczna*, Lublin, s. 221–266.
- Stankowa Maria. 1968. *Kancelaria miasta Lublina XIV–XVIII w.*, Warszawa.
- Szymański Józef. 2001. *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa.
- Topolski Jerzy. 1976. *Polska nowożytna (1501–1795)*, [w:] *Dzieje Polski*, red. J. Topolski, Warszawa, s. 253–416.
- Torój Elżbieta. 1990. *Z dziejów lubelskiego księgarstwa w XVII wieku*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*”, Sectio FF, 8, s. 141–163.
- Tworek Stanisław. 1980. *W czasach Odrodzenia i Reformacji*, [w:] *Z przeszłości dalekiej i bliskiej. Szkice z dziejów Lubelszczyzny*, red. A. Koprucki, W. Śladkowski, Lublin, s. 61–114.
- Witkowska Aleksandra. 1976. *Biblia. Przekłady na język polski*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, 2, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin, kol. 409–414.
- Zalewski Ludwik. 1926. *Biblioteka seminarjum duchownego w Lublinie i biblioteki klasztorne w diecezji lubelskiej i podlaskiej*, Warszawa.
- Zalewski Ludwik. 1949. *Z epoki renesansu i baroku na Lubelszczyźnie*, 2, *Katedra i jezuita*, Lublin.
- Żurkowska Renata. 1992. *Księgarstwo krakowskie w pierwszej połowie XVII wieku*, Kraków.

Netografia

- Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera, <https://estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/> (dostęp 30.06.2023).
- WorldCat, <https://www.worldcat.org> (dostęp 30.06.2023).
- Zych Agnieszka. 2001. *Wartości bibliologiczne katalogów księgarskich XVIII wieku*, „Rynek książki. Badania, teorie, wizje”, 10, <https://www.ebib.pl/2001/28/zych.html> (dostęp 15.05.2023).